

Łukasz Kwadrans
Uniwersytet Śląski

O POTRZEBIE INTEGRACJI SPOŁECZNEJ ROMÓW NA PRZYKŁADZIE CZĘŚCI EDUKACYJNEJ PROJEKTOWANEGO PROGRAMU LOKALNEGO

W tekście podjęto próbę opisu dotychczasowych instytucjonalnych działań zmierzających do poprawy sytuacji mniejszości romskiej we Wrocławiu. Przyjęta przez autora procedura badawcza to uczestniczące badania interwencyjne. Umożliwiają one przekształcanie rzeczywistości społecznej i stosowanie w praktyce wyników badań. Do ewaluacji realizowanych i projektowania nowych działań zastosowano podejście jakościowo-ilościowe. Wykorzystano obserwację uczestniczącą, analizę treści przekazów z mediów lokalnych, wywiady z przedstawicielami społeczności romskiej i urzędnikami, a także analizę dokumentów, sprawozdań z jednostek samorządu terytorialnego i organizacji pozarządowych odnośnie realizacji Programu rządowego na rzecz społeczności romskiej oraz Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki ze szczególnym uwzględnieniem sfery edukacyjnej.

Program lokalny opracowywany powinien być w ramach partnerstwa¹ skupiającego jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe, w tym szczególnie romskie, których celem jest zwiększenie integracji społecznej Romów z danego terenu. Instytucje skupione w partnerstwie miałyby wybierać lidera, który będzie reprezentował takie konsorcjum na zewnątrz. Program powinien być przygotowywany, a następnie wdrażany przy czynnym udziale lokalnej społeczności romskiej, której przedstawiciele obligatoryjnie wchodziłoby w skład partnerstwa i byli zapraszani na regularne spotkania monitorujące. Partnerstwo uwzględniać powinno potrzeby większości grup romskich zamieszkujących dany obszar. Na etapie projektowania i realizacji programu lokalnego wymagana będzie wzajemna współpraca jednostek samorządu terytorialnego oraz lokalnych organizacji pozarządowych, w tym szczególnie romskich bez względu na to, kto byłby inicjatorem tego przedsięwzięcia.

¹ Przez partnerstwo rozumieć należy wspólne przedsięwzięcie zawierane w drodze umowy pomiędzy przynajmniej dwoma uczestnikami i wykonawcami programu lokalnego, w celu zrealizowania przygotowanej wspólnie strategii projektu. W skład partnerstwa mogą wejść na równych prawach wszystkie podmioty wymienione jako uczestnicy lub wykonawcy w programie (*Program integracji ...*).

Charakterystyka lokalnej społeczności romskiej

Po II wojnie światowej większość Romów na Dolny Śląsk przybyła dobrowolnie. Pierwsze pojawiły się rodziny z grupy Bergitka Roma i Sanocka Roma. Byli to Romowie, którzy prowadzili osiadły tryb życia, natomiast decyzja o zmianie miejsca zamieszkania była związana z problemami bytowymi i próbą ich zmiany. Większość Romów pochodziła z terenów Małopolski. Według dokumentów dotyczących tego okresu można stwierdzić, że w drugiej połowie lat 40. XX wieku Romowie nie osiedlali się w samym Wrocławiu, tylko w pobliskich miejscowościach, takich jak Brochów, Leśnica oraz Kąty Wrocławskie. Taki stan rzeczy związany był z brakiem wolnych mieszkań w mieście.

Zgodnie z deklaracjami narodowości (spis powszechny 2002 r.) we Wrocławiu zamieszkiwały 472 osoby pochodzenia romskiego. Szacując na podstawie liczby uczniów romskich i środowisk objętych pomocą MOPS można przypuszczać, że populacja wrocławskich Romów to około 1500 – 1600 osób. Zgodnie z wynikami diagnozy prowadzonej w ramach projektu Różni Obywatele Jedno Miasto² ustalono, że kobiety stanowią około 51,5% populacji romskiej we Wrocławiu. Struktura wieku Romów – przygotowana na podstawie danych MOPS – jest następująca: 52,39% osób w wieku aktywności zawodowej, 40,1% dzieci i młodzież w wieku szkolnym, 5,48% osoby powyżej 65 roku życia. Romowie to mniejszość etniczna, do której przynależność podczas przeprowadzonego w 2011 r. Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań zadeklarowało 16 723 obywateli polskich. Populacja Romów liczy 8604 kobiety oraz 8119 mężczyzn, w tym 10 840 osób w wieku produkcyjnym: wykształcenie wyższe – 272 osób (2%), wykształcenie średnie – 934 (7%), wykształcenie niższe niż średnie – 11 028 (82%). Liczba Romów pracujących i zarejestrowanych jako bezrobotni – 3685, biernych zawodowo – 8029.

W samym Wrocławiu władze samorządowe szacowały wielokrotnie liczebność społeczności romskiej, jednak trudno o precyzyjne dane ze względu na częste migracje. Na podstawie szacunków na potrzeby Programu, a także danych spisowych można przypuszczać, że stolica Dolnego Śląska to miasto w Polsce, w którym zamieszkuje najwięcej Romów (Szyszlak, 2012). Według danych MOPS we Wrocławiu z pomocy społecznej (bez świadczeń rodzinnych i dodatków mieszkaniowych) korzysta 211 rodzin (około 500 osób).

Najwięcej Romów we Wrocławiu zamieszkuje dzielnicę Brochów, około 400 osób, głównie przedstawiciele Bergitki Roma – polscy Cyganie wyżynni (karpaccy), nazywani Bergitka przez pozostałych. Nie utrzymywali oni wcześniej kontaktów z innymi grupami. Już od kilku pokoleń prowadzą osiadły tryb życia na Podkarpaciu. Trudno jest dokładnie ustalić liczbę przedstawicieli tej mniejszości, ponieważ są oni mobilni. W okresie letnim wielu mężczyzn wyjeżdża za granicę. Część rodzin spędza po kilka miesięcy w roku w innych krajach europejskich, gdzie korzysta z pomocy społecznej oferowanej Romom przebywającym np. na terenie Wielkiej Brytanii.

² *Raport z badań. Społeczność romska we Wrocławiu*. Wrocław 2013. Badania przeprowadzone w ramach projektu „Różni obywatele – jedno miasto” realizowanego w ramach Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki – Priorytet I, Działanie 1.3, Poddziałanie 1.3.1 na podstawie umowy o dofinansowanie projektu nr UDA-POKL.01.03.01-00-404/11-00. Projekt współfinansowany ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego.

W Śródmieściu mieszka kilkadziesiąt rodzin, głównie przedstawiciele Polskiej Romy – polscy Cyganie nizinni, żyjący w Polsce od XV w. Wśród nich możemy wyróżnić jeszcze wiele innych bliskich im, mniejszych grup. Podział na takie węższe grupy jest związany prawdopodobnie z nazwami rodów i z różnym czasem ich przybycia do Polski oraz z późniejszymi układami wewnątrz grup romskich. Romowie z tej grupy zazwyczaj przyjmują polskie nazwiska szlacheckie, nazwiska pochodzące od drzew i nazwiska niemieckiego pochodzenia. Są grupą tubylczą, autochtoniczną na terenie Polski w porównaniu z innymi grupami romskimi, które sami określają jako cudzoziemców. Mają silne zasady przestrzegania obyczajowości, których strażę zwierzchnik, *Śero Rom*.

Kolejnym obszarem miasta zamieszkiwanym przez Romów jest również część Śródmieścia, gdzie przebywa około 10 rodzin romskich, około 50 osób. Grupa ta, to Lowarzy, którzy przybyli na ziemię polskie w XIX w. z terenów rumuńskojęzycznych. Lowarzy są najbliżsi folklorystycznie Kelderaszom, przywędrowali do Polski w tym samym czasie. Zajmowali się przede wszystkim handlem końmi, a obecnie np. samochodami. Podobnie jak Kelderaszów można ich spotkać praktycznie na całym świecie. Stanowią niewielką część populacji Romów w Polsce. Mieszkają oni w zdekapitalizowanych budynkach, które od ponad dwudziestu lat mają być wyburzone. Większość Romów z tej grupy korzysta z pomocy społecznej udzielanej przez MOPS, nie ma stałego zatrudnienia, część z nich trudni się handlem (*Romowie we Wrocławiu...*).

W roku 2004, po rozpoczęciu działań związanych z realizacją Programu na Rzecz Społeczności Romskiej w Polsce, powstały trzy romskie stowarzyszenia. Działające do dziś „Romani Bacht”, powstałe na Brochowie i kontynuujące tradycje zespołu „Bacht”. Dwa kolejne to Towarzystwo Rodziców Uczniów Romskich „Nelo Drom” („Nowa Droga”) oraz Dolnośląskie Stowarzyszenie Romów, niestety organizacje te po około dwóch latach zawiesiły działalność (*Romowie we Wrocławiu...*).

W roku 2009 we Wrocławiu pojawiło się kilka rodzin Romów z Rumunii (wcześniej również takie migracje miały miejsce), które w przeciwieństwie do poprzednich grup z tego kraju nie wyjechały do Niemiec, a zostały w stolicy Dolnego Śląska. Kilkadziesiąt osób najpierw koczowało na jednym z osiedli, następnie przeniosło się na obszar zajmowany do dziś. Zamieszkali w barakach wybudowanych ze znalezionych materiałów, ogrzewanych małymi piecami. Mimo protestów mieszkańców dzielnicy Romowie już piąty rok koczują we Wrocławiu. Natomiast kontakty pomiędzy polskimi Romami a Romami z Rumunii praktycznie nie istnieją, grupy żyją w izolacji (*Romowie we Wrocławiu...*). Jedna z rodzin została w momencie przygotowywania programu osiedlona w zasobach komunalnych. Można również zauważyć aktywności i działania ze strony miasta w zakresie wsparcia pomocą i objęcia dzieci obowiązkiem szkolnym.

Diagnoza sytuacji edukacyjnej i społecznej

Warto powiedzieć, że we Wrocławiu jest kilka szkół, do których uczęszczają uczniowie romscy, jednak najwięcej z nich uczy się w Szkole Podstawowej nr 108. W roku szkolnym 2012/13 obowiązkiem szkolnym objętych było 175 dzieci romskich, a obowiązek ten realizowało 163. Dwunastu uczniów porzuciło w roku szkolnym 2012/13 naukę. Frekwencja w tym roku szkolnym wynosiła 70,6%, a średnia ocen kształto-

wała się na poziomie 2,44. Jednak ważne podkreślenia jest to, że w szkołach podstawowych frekwencja wynosiła 92,6%, w gimnazjach 67,69%, a w szkołach ponadgimnazjalnych 31,17%.

Dzieci romskie otrzymują dodatkowo wsparcie w świetlicach środowiskowych o charakterze integracyjnym. Powstały miejsca integracji, np. centra aktywizacji. Wzrosła świadomość rodziców romskich i dzieci o potrzebie edukacji. Kadra pedagogiczna poznaje specyfikę ucznia romskiego i jego kultury, zatrudniani są asystenci romscy, nauczyciele wspomagający. Uczniowie pochodzenia romskiego otrzymują wyprawki szkolne i stypendia motywacyjne, mają godziny zajęć dodatkowych, wyrównawczych. Wciąż znikomy jest jednak udział Romów w edukacji przedszkolnej.

Z diagnozy na potrzeby projektu wynika, że 64% Romów bardzo dobrze posługuje się językiem polskim w mowie i piśmie, ale blisko 29,5% czyta i pisze bardzo słabo, w 6,5% nie pisze i nie czyta w ogóle. Natomiast w grupie wiekowej 18-24 lata aż 76,1% osób podaje, że bardzo dobrze zna język polski. Tej grupie wiekowej nie ma osób nieznających w ogóle polskiego. Najgorzej sytuacja ta wygląda wśród osób powyżej 50 roku życia.

Sytuację edukacyjną społeczności romskiej można przedstawić i zanalizować dzięki zbieraniu danych przez instytucje oświaty, a także deklarowanie pochodzenia w związku z przyznawanymi świadczeniami. Natomiast trudniej pozyskać dane na rynku pracy, ten obszar nie poddaje się łatwej analizie, choć stereotypowo mówi się o wysokim poziomie bezrobocia wśród Romów. Ze względu na obowiązujące przepisy i praktykę w krajach UE nie prowadzi się statystyk i nie generuje danych dotyczących funkcjonowania na rynku pracy ze względu na pochodzenie etniczne. Informacje takie mogą mieć charakter szacunkowy i opierać się na badaniach prowadzonych dotychczas oraz publikacjach czy raportach krajowych. Z deklaracji wynika, że 169 na 200 Romów było kiedykolwiek zarejestrowanych (wspomniana diagnoza z projektu): 91 kobiet, 78 mężczyzn. Obecnie zarejestrowanych jest 77 osób z 200 biorących udział w projekcie, w tym 39 kobiet, 38 mężczyzn. Z kursów zawodowych z Powiatowego Urzędu Pracy korzysta 8 osób. Problem stanowią: brak pełnej diagnozy, możliwości uzupełnienia wiedzy, nieprzychylni pracodawcy, wadliwe funkcjonowanie systemu, trudności w poruszaniu się na rynku pracy.

Do głównych, z deklarowanych, źródeł zarobkowania Romów we Wrocławiu można zaliczyć, wśród kobiet: zawód sprzedawczyni, kasjerki, sprzątaczkę, opiekunki w przedszkolu, asystentki romskiej, pomocy kuchennej, natomiast wśród mężczyzn przewodzą pracownicy fizyczni i kierowcy. Romowie podejmują też wiele zajęć dorywczych, w tym handel i muzykowanie. Jednak większość wrocławskich Romów jest klientami MOPS. W rodzinach bez dzieci głównymi źródłami dochodu są dodatki mieszkaniowy i zasiłek stały. Natomiast w rodzinach z dziećmi 76,92% korzysta z zasiłków rodzinnych, 42,31% dodatków mieszkaniowych, a na 3 miejscu jest deklarowana praca dorywcza (32,69%).

Analizie poddano 128 gospodarstw domowych rodzin romskich (292 osoby), tyle bowiem skorzystało ze świadczeń pomocy społecznej w roku 2012. 45,3% stanowiły gospodarstwa jednoosobowe, 21,9% dwuosobowe, 10,1% trzyosobowe, a 21,9% gospodarstwa składające się z 4 i więcej osób. Rodziny z dziećmi na utrzymaniu stanowiły 40,6% ogółu badanych, a 53,8% rodzin korzystających ze świadczeń stanowią rodziny niepełne. Należy dodać, że 27,7% osób badanych ma orzeczony stopień niepełnosprawności.

Jeżeli chodzi o sferę pomocy materialnej uczniom romskim, to zakupiono 158 wyprawek szkolnych. Przekazywano również stypendia motywacyjne (59) i szkolne w roku 2012/13. Istotne jest w tym zakresie wykorzystywanie zasobów Miasta Wrocław, wsparcie finansowe z innych źródeł, pozyskiwanie zasobów ludzkich, zdobywanie doświadczenia w sprawie realizacji programów, powstawanie instytucji (świeclice, jednostki miejskie) i organizacji romskich rodzin.

Główne problemy

Opisując główne problemy wraz z ich uzasadnieniem należy zapewne rozpocząć od najważniejszej sfery, jaką jest edukacja, aby opisać niedobory w kwestii zdrowotnej, deficyty w obszarze zatrudnienia i sferze bytowej.

Edukacja

Wydaje się, że wciąż największymi problemami w tej sferze są: brak przygotowania przedszkolnego, nieznanomość języka polskiego, niewystarczająca świadomość potrzeby edukacji dzieci romskich, częste migracje, nieotrzymywanie promocji do klas programowo wyższych, sytuacja socjalna uczniów romskich, niechęć, nieprzychylność kadry pedagogicznej i administracyjnej, brak motywacji i wsparcia ze strony rodziców, kadra (nauczycieli wspomagających edukację w zakresie kompetencji edukacji międzykulturowej), 3 nauczycieli i 3 asystentów na 175 uczniów romskich.

Poza tym należy zwrócić uwagę na problemy z edukacją przedszkolną. Romowie nie spełniają często warunków formalnych (kryteria kwalifikacyjne, brak środków finansowych), nie mają tradycji oddawania dzieci na wychowanie „obcym”. Natomiast szkoły podstawowe i gimnazja, to miejsca, gdzie dochodzi do sytuacji przerywania edukacji ze względów kulturowych i migracji. Problemami są również: konflikty rówieśnicze, różnice kulturowe rzutujące na udział w zajęciach (lekcje: wychowania fizycznego, biologia, „zielone szkoły”) i kontakty rówieśnicze, wczesna aktywność ekonomiczna młodych Romów, wzrost obowiązków w domu rodzinnym, wczesne małżeństwa, macierzyństwo, nierealizowanie oferty ścieżki edukacyjnej.

W zakresie szkolnictwa specjalnego należy podkreślić, że Wrocław stanowi pozytywny przykład realizacji dotychczasowych działań programu. Mamy większą świadomość w zakresie kierowania dzieci do tych placówek. Jedynie 10 dzieci na 175 uczęszcza do szkół specjalnych. Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne mają specjalne programy służące diagnozie dzieci romskich z wykorzystaniem narzędzi niewerbalnych.

Osobnym problemem w sferze edukacji jest kierowanie odpowiednich działań do dorosłych Romów (edukacja dorosłych). Zauważalny jest brak dostatecznej informacji, świadomości, motywacji na temat perspektywy powrotu do systemu edukacji, brak możliwości uzupełnienia wykształcenia podstawowego, brak diagnozy potrzeb, brak umiejętności czytania i pisanja wśród niektórych przedstawicieli tej społeczności. Istotna z tego punktu widzenia wydaje się zatem edukacja nieformalna.

Zatrudnienie

Brak stałego zatrudnienia, to nierozwiązany dotąd problem dotyczący społeczność romską w Polsce. Wpływa na to zapewne niski poziom motywacji do uzupełnienia wiedzy, wykształcenia, kwalifikacji, tradycji zarobkowania w określony sposób, nieprzychylni pracodawcy, wadliwe funkcjonowanie systemu – rynku pracy, brak historii zawodowej i życiorysu³.

Zdrowie

Obszar, który wymaga wielu działań, to sfera zdrowotna, szczególnie w zakresie świadomości i profilaktyki. Problem zapewne stanowią bariery kulturowe (szczególnie mają je kobiety), dieta, styl życia, uzależnienia, brak profilaktyki badań, systematyczności, świadomości możliwości korzystania z bezpłatnych programów zdrowotnych, niewystarczający poziom edukacji zdrowotnej, akcyjność programów i ich incydentalność, trudne warunki mieszkaniowe i bytowe Romów, a także brak informacji, dostępności świadczeń i bezpłatnych programów. Należy jeszcze dodać niski poziom chęci zmiany stylu życia, chociażby diety, ze strony Romów.

Mieszkalnictwo

Program zakładał poprawę w tym zakresie, jednak wciąż można zauważyć dekapitalizację mieszkań zajmowanych przez Romów, przeludnienie, zadłużenie czynszowe, trudne warunki sanitarne, małe metraże lokali.

Wśród słabych stron, niedomagań dotychczasowego Programu należy wskazać, że wciąż brak jest diagnozy co do form edukacji przedszkolnej (punkty przedszkolne, międzypokoleniowe zajęcia integracyjne, włączanie rodziców, „przedszkola raczkujące”) oraz diagnozy dotyczącej ścieżki edukacyjnej. Niedostateczne przygotowanie kadry do pracy z dzieckiem romskim i brak doświadczeń z edukacją przedszkolną w społeczności romskiej oraz przerywanie nauki szkolnej, to obszary wymagające wsparcia w nowej perspektywie finansowej przy realizacji projektowanego programu lokalnego. W zakresie edukacji dorosłych i edukacji nieformalnej pozostaje wiele wyzwań. Dotychczasowe działania wydają się najmniej efektywne z całej sfery edukacji Romów. W związku z tym dalej nierozwiązane pozostają kwestie aktywizacji zawodowej i zatrudnienia, niewystarczające są również rozwiązania w sferze mieszkaniowej (dekapitalizacja zasobów komunalnych, zadłużenie czynszowe, przeludnienie lokali, trudne warunki sanitarne). Do zaprojektowania i realizacji pozostają sfery zdrowia i bezpieczeństwa. Wszystko to powinno zostać powiązane z edukacją, także osób dorosłych. Konieczne wydaje się kontynuowanie tych aktywności z uwzględnieniem diagnozy uzyskanej na podstawie dotychczasowych doświadczeń ogólnopolskich ze szczególnym zwróceniem uwagi na specyfikę lokalnych społeczności romskich, tak jak jest to zaproponowane w dokumencie pt. *Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020*.

³ W tej części należałoby zaproponować odniesienie do publikacji MSAP (Zawicki, Paszko, 2010).

Potrzeby Romów

Wprowadzenie instytucji asystentów romskich i nauczycieli wspomagających można uznać za znaczącą zmianę w podejściu do edukacji romskiej. Asystenci romscy i nauczyciele wspomagający edukację dzieci mają wyjątkowo trudne zadanie zapewnienia dzieciom wszechstronnej pomocy w kontaktach ze środowiskiem szkolnym oraz pomoc pracownikom szkół w kontaktach z uczniami. Instytucja asystenta romskiego jest oceniana pozytywnie, zarówno przez Romów, jak i przedstawicieli szkół. Rolą asystenta romskiego jest wsparcie emocjonalne uczniów romskich, pomoc nauczycielom wspomagającym oraz pedagogom w rozpoznaniu potrzeb i ewentualnych problemów uczniów. Do obowiązków asystentów należy też budowa dobrego kontaktu między rodzicami uczniów a szkołą, informowanie rodziców o przebiegu nauki oraz frekwencji uczniów i postępów w nauce. Istotne znaczenie ma w przyszłości wypracowanie systemu awansu dla asystentów romskich. Nauczyciele wspomagający znają metodykę pracy w grupach zróżnicowanych kulturowo. Zadaniem nauczyciela jest bieżący nadzór nad postępami uczniów, prowadzenie zajęć wyrównawczych, pomoc w odrabianiu lekcji oraz stały kontakt z rodziną. Ważne, by wzmacniać pozycję asystentów, dostarczać im nowych kompetencji, czynić z nich liderów lokalnych, nie ograniczać ich zadań do pracownika administracyjnego. Romowie głównie zwracają uwagę na konieczność działań w dziedzinie edukacji dzieci i młodzieży oraz w kwestii remontów mieszkań i pomocy w znalezieniu pracy.

Istnieje konieczność wzmocnienia działań administracji oraz Policji w formie szkoleń uwrażliwiających na normy kulturowe Romów. Dodatkowo konieczne wydaje się przeprowadzenie szkoleń dla rad pedagogicznych z zakresu kompetencji międzykulturowych, w tym kultury i zwyczajów romskich.

Podobnie, jak w przypadku głównych problemów, należałoby wyróżnić na tej samej zasadzie obszary potrzeb w sferze poprawy sytuacji społeczności romskiej.

Edukacja

Należałoby rozwijać działania integrujące społeczność romską z większością. Ważnym aspektem jest rozwijanie idei oraz dalsze funkcjonowanie świetlic środowiskowych, edukacji przedszkolnej. Potrzebny jest w tych działaniach kontakt ze środowiskiem romskim, funkcjonowanie instytucji (asystent, nauczyciel, system stypendiów, ubezpieczenia, wyprawki), współpraca z NGO's i instytucjami publicznymi, psychologami, pedagogami, zewnętrzne źródła finansowania, godziny zajęć dodatkowych, stabilne finansowanie (zwiększona subwencja oświatowa), doświadczenie korzystania z różnych źródeł finansowania.

W obszarze szkolnictwa potrzebne jest wsparcie rodziny, jej integracja wewnętrzna i zewnętrzna. Na wszystkich poziomach edukacji niezbędne byłoby nabywanie kompetencji międzykulturowych, przygotowywanie do kolejnych etapów edukacyjnych, opracowywanie ścieżki edukacyjnej, rozwijanie kultury pisanej, wskazanie alternatywnych form spędzania wolnego czasu. Należy umożliwić uzupełnienie wykształcenia dorosłym, również na poziomie szkoły podstawowej.

Zatrudnienie

Zasadne wydaje się rozwijanie przedsiębiorczości, stworzenie realnych możliwości podnoszenia kwalifikacji, przełamywanie stereotypów, zachęty finansowe na tworzenie własnego miejsca pracy przez Romów.

Zdrowie

Potrzeba akcji profilaktyczno-zdrowotnych, zaangażowania organizacji pozarządowych, programów zdrowotnych i wzrostu świadomości zdrowotnej, doprowadzenia do zmiany stylu życia, profilaktyki uzależnień.

Mieszkalnictwo

Ważne dla zaspokojenia potrzeb społeczności romskiej (trudne warunki mieszkaniowe, zły stan lokali) będą doświadczenia w remontowaniu mieszkań zamieszkiwanych przez Romów ze środków zewnętrznych. Ich kontynuacja powinna odbywać się jednak w sposób pozwalający na integrację ze społeczeństwem większości.

Wybrane działania skierowane do społeczności romskiej we Wrocławiu

Edukacja

Działania skierowane do Romów i osób z ich otoczenia, to m.in. prelekcje, warsztaty dla uczniów oraz rozmowy wychowawcze z udziałem rodziców, organizacja zajęć wyrównawczych dla gimnazjalistów romskich, wolontariatu na rzecz młodzieży romskiej, edukacja nieformalna, edukacja zawodowa. Warsztaty dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych. Dwudniowe warsztaty dla dorosłych dotyczące kultury romskiej połączone z warsztatami antydyskryminacyjnymi. Wśród projektów edukacyjnych odnotować należy organizację i prowadzenie nieformalnych zajęć dla dzieci romskich odbywających się 2 razy w tygodniu po 3 godziny. Dodatkowo należy wspomnieć o zatrudnieniu edukatorek, zakupie materiałów i artykułów spożywczych, Realizowanie działań edukacji międzykulturowej, to warsztaty integracyjne, zajęcia wokalnie-taneczne zespołu „Terne Romani Bacht”, stypendia motywacyjne, impreza o charakterze regionalnym w ramach Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce (realizator – Szkoła Podstawowa nr 108) Konferencje Naukowe „Wyzwania edukacyjne Europy na rzecz społeczności romskiej”. Wyposażenie uczniów pochodzenia romskiego w podręczniki i pomoce dydaktyczne.

Zatrudnienie

W tym obszarze należy wymienić: prowadzenie Centrum Zawodowej Aktywności Romów, Punktów Aktywizacji Romów, zatrudnienie asystentów romskich, profilaktykę i promocję zdrowia, filmowy Festiwal Kultury Romskiej, wsparcie instytucji i organizacji pozarządowych świadczących usługi na rzecz społeczności romskiej.

Zdrowie

Można wskazać na szereg ważnych inicjatyw, m.in.: wykonanie okularów, dofinansowanie dopłaty do aparatów słuchowych, zakupienie sprzętu do profilaktyki cukrzycy, glukometrów, sprzętu umożliwiającego leczenie chorób (inhalatory, ciśnieniomierze, koncentratory tlenu) lub wypożyczenie (koncentratory tlenu), dofinansowanie pracy pielęgniarki i organizatora spotkań w domach romskich, zorganizowanie spotkania z lekarzem-diabetykiem, szkolenia w zakresie profilaktyki raka oraz opieki nad matką i dzieckiem, przeprowadzenie szkolenia w zakresie profilaktyki i leczenia uzależnień, zwiększenie wiedzy z dziedziny pierwszej pomocy przedmedycznej oraz zaopatrzenie rodzin romskich w apteczki pierwszej pomocy i świetlic integracyjnych w termometry bezdotykowe, porady/konsultacje w zakresie przeciwdziałania uzależnieniom od alkoholu i substancji psychoaktywnych w środowisku romskim, interwencja wraz z asystowaniem podczas szukania miejsc w placówkach pomocowych.

Wśród przedstawicieli społeczności romskiej przybyłych do Wrocławia z Rumunii i przebywających na tzw. koczowisku również realizowano pewne działania. Było to przeprowadzenie badań i zakup leków, zatrudnienie asystentek romskich, porady prawnika, zakup artykułów higienicznych i materiałów edukacyjnych, przeprowadzenie treningów/warsztatów dla kobiet na temat zdrowego żywienia, zdrowia itp., rozpoczęcie procesu uzyskania dokumentów.

Przewidywane cele osiągnięte po zakończeniu realizacji projektowanego programu

Cel główny, to podniesienie poziomu integracji społecznej Romów we Wrocławiu. W zakresie edukacji miałyby to doprowadzić do wyrównania szans, zwiększenia świadomości i wzrostu osiągnięć edukacyjnych. Cele szczegółowe w zakresie edukacji, to 1) propagowanie i zwiększenie udziału w edukacji przedszkolnej dzieci pochodzenia romskiego (stworzenie możliwości); 2) doprowadzenie do wzrostu frekwencji, wyników w nauce, uczestnictwa na poszczególnych poziomach edukacji; 3) rozwijanie edukacji nieformalnej i dorosłych; 4) podniesienie wiedzy o Romach wśród profesjonalistów (kadr) i społeczeństwa; 5) wzrost kompetencji międzykulturowych i kwalifikacji do pracy z osobami o specjalnych potrzebach edukacyjnych. Cel główny w zakresie zatrudnienia, to wyrównanie szans na rynku pracy poprzez zwiększenie zatrudnienia i aktywności społeczno-zawodowej Romów. Cele szczegółowe dotyczyłyby: 1) pomocy w zdobyciu trwałego zatrudnienia i samozatrudnieniu; 2) zdobywania nowych kwalifikacji; 3) wspierania pracodawców w zatrudnianiu; 4) wzmacniania kompetencji Romów na rynku pracy. Cel główny w zakresie zdrowia, to przede wszystkim poprawa stanu zdrowia i podniesienie świadomości zdrowotnej wśród Romów. Natomiast cele szczegółowe zawierałyby się w: 1) profilaktyce chorób cywilizacyjnych; 2) zwiększeniu świadomości praw pacjenta; 3) profilaktyce uzależnień; 4) propagowaniu zdrowego stylu życia. Cel główny w zakresie mieszkalnictwa, to poprawa warunków bytowych Romów poprzez remonty oraz inwestycje o charakterze integrującym społeczność mieszkańców.

Należy podkreślić, że wszystkie działania dotyczące realizacji ustalonych celów programu lokalnego powinny mieć charakter integracyjny.

Planowane działania

Zaproponowane zostaną różnego rodzaju aktywności w wyróżnianych przez Program rządowy obszarach, a także w projekcie lokalnym. Przede wszystkim jednak należy zwrócić uwagę na konieczność podjęcia się przygotowania diagnozy w każdej z tych sfer. Powinno to być pierwsze zadanie z planowanych na przyszłość. Ogólne propozycje, to stworzenie platformy informacyjnej, szkolenia służb publicznych, działania integracyjne w każdym zadaniu dotyczącym społeczności romskiej, promowanie, wspieranie i poszukiwanie liderów romskich do współpracy oraz kreowania działań na rzecz integracji.

Edukacja

Propozycje rozwiązań, to: udział dzieci romskich w edukacji przedszkolnej, włączenie rodziców – zajęcia międzypokoleniowe – „przedszkola raczkujące”, rozpatrzenie kryteriów rekrutacyjnych oraz sfery finansowania pobytu w przedszkolu, podniesienie świadomości wśród rodziców, przełamywanie barier kulturowych, kluby dziecięce, edukacja nieformalna, przedszkola integracyjne, zajęcia o takim charakterze, zaangażowanie do pomocy asystentów romskich edukacji przedszkolnej, autorskie programy skierowane na integrację, przedszkola jako centra integracji, zajęcia o innych kulturach (m.in. romskiej), zajęcia międzykulturowe, nauka języka polskiego, szkolenia dla nauczycieli pracujących z dzieckiem dwukulturowym i dwujęzycznym.

Na kolejnych poziomach edukacji (szkoła podstawowa i gimnazjum) należy wyróżnić: dalszą potrzebę nauki języka polskiego, działania na rzecz pogodzenia kontynuowania edukacji szkolnej z życiem rodzinnym (ciąża, zakładanie rodziny, migracje, podejmowanie zajęć zarobkowych), edukację przedsiębiorczości, programy autorskie skierowane do Romów w zakresie funkcjonowania na rynku pracy i w sferze biznesu (poszukiwanie zatrudnienia, rejestrowanie działalności gospodarczej, kształtowanie i rozwijanie kompetencji przedsiębiorczych), zajęcia wyrównawcze (dodatkowe), korepetycje, system motywacyjno-stypendialny, promowanie edukacji w działaniu, w wymiarze praktycznym, szkolenia dla doradców zawodowych dotyczące specyfiki aktywności zawodowej i zarobkowej społeczności romskiej, współpraca instytucji (MOPS, NGO, szkoła) w zakresie konkretnych klientów i ich przyszłej ścieżki zawodowej, edukację międzykulturową, działania na rzecz innych społeczności, odmiennych kulturowo, aktywności o charakterze integracyjnym, kursy i szkolenia podnoszące kompetencje nauczycieli, pedagogów, pracowników socjalnych. W sferze edukacji dorosłych proponuje się: włączenie i promowanie Centrum Kształcenia Ustawicznego, poprzez specjalną ofertę edukacyjną CKU skierowaną do dorosłych Romów (szkołą podstawowa dla dorosłych), kursy zawodowe w zawodach deficytowych, kształcenie w tym zakresie, edukacja przedsiębiorczości, programy autorskie skierowane do Romów w zakresie funkcjonowania na rynku pracy i w sferze biznesu (poszukiwanie zatrudnienia, rejestrowanie działalności gospodarczej, kształtowanie i rozwijanie kompetencji przedsiębiorczych), edukację zdrowotną, obywatelską i w zakresie potrzeb edukacyjnych dzieci. W sferze edukacji nieformalnej należało by prowadzić poradnictwo w zakresie: profilaktyki zdrowotnej, bezpieczeństwa, prawa. Dodatkowo wspierać powinno się: kluby, świetlice środowiskowe, integracyjne, socjoterapeutyczne – programy autorskie, działalność kulturalną, zespoły artystyczne,

kampanie społeczne nastawione na przełamywanie stereotypów, uprzedzeń i przeciwdziałanie dyskryminacji. Wskazać należy także poszerzanie wiedzy o Romach dla otoczenia i o społeczeństwie większości oraz innych grupach odmiennych kulturowo dla Romów.

Zatrudnienie

W sferze aktywności społeczno-zawodowej Romów potrzebne jest: kształtowanie umiejętności poruszania się w przestrzeni społecznej, administracyjnej, gospodarczej przez członków społeczności romskiej, współpracowanie z PUP, zatrudnienie doradcy zawodowego z kompetencjami w zakresie międzykulturowości i pracy z przedstawicielami społeczności romskiej, działanie na rzecz pobudzania do prowadzenia działalności gospodarczej oraz samozatrudnienia lub podjęcia i utrzymania zatrudnienia (pomoc w nabywaniu kompetencji językowych, prowadzeniu księgowości, edukacja w obszarze prowadzenia mikroprzedsiębiorstw, poruszania się w środowisku administracyjno-urzędniczym, usługi doradcze w tym zakresie). Dodatkowo potrzebne byłoby powstanie systemu szkoleń dla przyszłych pracowników i pracodawców w kontekście współpracy.

Zdrowie

W tym obszarze wskazana jest kontynuacja i promocja dostępnych w systemie programów oraz autorskie działania profilaktyczne.

Mieszkalnictwo

Poprawa sytuacji mieszkaniowej przy realizacji działań integracyjnych, tj. skierowanych na pozytywną zmianę substancji komunalnej bez dzielenia ze względu na pochodzenie, zagospodarowanie wspólnych przestrzeni ukierunkowane na integrację mieszkańców.

Podsumowanie

Opracowanie, które zostało zaprezentowane, zawiera diagnozę sytuacji Romów, ich problemów i potrzeb, a także dotychczas realizowanych zadań na rzecz społeczności romskiej we Wrocławiu. Autor przedstawia również cele projektowanego programu lokalnego, na podstawie tej diagnozy formułuje konkretne propozycje działań mogących doprowadzić do integracji. Oczywiście ograniczona forma, jaką jest artykuł, nie pozwoliła na zaprezentowanie całego dostępnego materiału uzyskanego w badaniach w działaniu z udziałem autora. Wydaje się jednak istotne, aby podjąć tę problematykę i ewentualnie zaprojektować programy lokalne przy udziale różnych aktorów społecznych.

W okresie realizacji programu planowane jest utrzymanie dotychczasowych działań skierowanych na rzecz społeczności romskiej na terenie miasta Wrocławia i poszerzenie tej oferty o proponowane formy aktywności zawarte w programie lokalnym. Motywacją do takiego podejścia jest zachowanie sprawdzonych, przynoszących

efekty i przyjętych form pracy, a na podstawie diagnozy uruchomienie dodatkowych działań we wszystkich proponowanych czterech obszarach ze szczególnym uwzględnieniem sfery edukacyjnej. W nowym okresie programowania środków z programu planowane jest jeszcze większe zaangażowanie organizacji pozarządowych, wspólna koordynacja i realizacja zadań przez wszystkie podmioty. Powinno to przyczynić się do właściwego dostosowania pomocy do potrzeb konkretnych odbiorców, a także do integracji wszystkich mieszkańców.

Ważne jest, aby wiedzieć, że wciąż niedokonana integracja mniejszości romskiej i potrzeba zmiany tego stanu rzeczy (z punktu widzenia społeczeństwa większości) niekoniecznie oczekiwana jest ze strony Romów. Główny cel tego typu programów to integracja społeczności romskiej, która odmiennie bywa definiowana przez Romów i przedstawicieli społeczeństw większości. Przez decydentów i konstruktorów oraz realizatorów działań na rzecz tej mniejszości rozumiana jest przede wszystkim jako umożliwienie Romom uzyskania wykształcenia i pracy, co miałyby zapewnić im dostęp do dóbr i usług publicznych. Tak rozumiana integracja zakłada głównie aktywność po stronie Romów. Jednocześnie podejście większości przedstawicieli mniejszości romskiej do integracji jest nieco inne. Chcieliby, aby Polacy oraz przedstawiciele innych narodów europejskich rozumieli i szanowali romską tradycję, nie narzucali im rozwiązań, które z powodu ich odmienności kulturowej nie są przez nich możliwe do przyjęcia. Tak rozumiana integracja zakłada aktywność po stronie społeczeństw większości – poznanie, rozumienie, poszanowanie dla innych wzorców kulturowych grupy mniejszościowej. Należy zatem mieć na uwadze, że w tego typu programach niekiedy dominuje optyka definiowania potrzeb z perspektywy społeczności większościowej bądź bez konsultacji z Romami.

Literatura

Bylica J. (2013): *Ewaluacja uczestnicząca Strategii działań Gminy Andrychów na rzecz społeczności romskiej. Komunikat z badań*. W: I. Chrzanowska, B. Jachimczak, K. Pawelczak (red.): *Miejsce inne w współczesnych naukach o wychowaniu. W poszukiwaniu pozytywność*. UAM, Poznań

<http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/program-na-rzecz-spole> (07.07.2014).

Kwadrans Ł. (2009): *Edukacja jako priorytet w programach rządowych na rzecz społeczności romskiej*. „Studia Romologica”, nr 2, Muzeum Okręgowe, Tarnów

Kwadrans Ł. (2013): *Próba opisu i ewaluacji Programu rządowego oraz innych działań skierowanych do społeczności romskiej (na przykładzie gminy Świebodzice)*. W: P. Borek (red.): *Studia o Romach w Polsce i w Europie*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków.

Kwadrans Ł. (2014): *Polskie Programy rządowe na rzecz społeczności Romów – geneza, realizacja, efekty, perspektywy*. „Studia Kulturowo-Edukacyjne”, Tom IX, nr 1, UMCS, Lublin

Mazur S. (2010) (red.): *Krajowe i wspólnotowe polityki publiczne wobec mniejszości romskiej – mapa aktywności społeczno-gospodarczej Romów*. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków

Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020, dostępny na: <http://mniejszosci.narodowe.mac.gov.pl/mne/romowie/projekt-programu-integr/6882,Projekt-programu-integracji-spoleczności-romskiej-w-Polsce-na-lata-2014-2020.html> (10.08.2014).

Raport końcowy z Badania ewaluacyjnego „Programu na rzecz społeczności romskiej w Polsce” realizowanego w ramach projektu *Q jakości – poprawa jakości funkcjonowania Programu Romskiego*, Warszawa, 8 grudnia 2011

Raport z badań. Społeczność romska we Wrocławiu. Wrocław 2013, niepublikowany.

Romowie we Wrocławiu po zakończeniu II wojny światowej, dostępny na: <http://jednizwielu.pl/romowie-w-polsce/artykuly-3/romowie-we-wroclawiu-po-zakonczeniu-ii-wojny-swiatowej> (10.08.2014)

Szyszlak T. (2011): *Kwestia romska w polityce dolnośląskich samorządów na przykładzie Walbrzycha*. W: T. Szyszlak (red.): *Kwestia Romska w polityce państw Europy Środkowej i Wschodniej*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław

Szyszlak T. (2012): *Polityka samorządu Wrocławia wobec społeczności romskiej*. W: E. Szyszlak, T. Szyszlak (red.): *Kwestia Romska w polityce państw i stosunkach międzynarodowych*, Fundacja Integracji Społecznej Prom, Wrocław

Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o *mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Dziennik Ustaw 2005, nr 17, poz. 141)

Zawicki M., Paszko A. (2010) (red.): *Polityka wspierania romskiej mniejszości etnicznej na rynku pracy*, Małopolska Szkoła Administracji Publicznej Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków.

O potrzebie integracji społecznej Romów na przykładzie części edukacyjnej projektowanego programu lokalnego

Tekst zawiera diagnozę sytuacji Romów, ich problemów i potrzeb, a także dotychczas realizowanych zadań na rzecz społeczności romskiej we Wrocławiu. Autor przedstawia również cele projektowanego programu lokalnego. Na podstawie tej diagnozy formułuje konkretne propozycje działań mogących doprowadzić do integracji i zmian w sferze edukacyjnej. Przyjęta przez autora procedura badawcza to uczestniczące badania interwencyjne. Umożliwiają one przekształcanie rzeczywistości społecznej i stosowanie w praktyce wyników badań. Wydaje się istotne, aby wskazać na podjętą problematykę i ewentualną potrzebę projektowania tego typu programów lokalnych przy udziale różnych aktorów społecznych.

Słowa kluczowe: Romowie, integracja społeczna, edukacja, projektowy program lokalny

On the need of social integration of the Romani – a case of the educational part of a planned local programme

The study comprises a diagnosis of the situation of the Romani, their problems and needs, as well as the tasks implemented so far for the Romani community in Wrocław. What the author also presents are the goals of the planned local programme. On the basis of this diagnosis, precise suggestions are formulated of activities aiming at integration and changes in the educational sphere. The applied research procedure is participatory action research. It enables transformation of the social reality and practical application of research results. It seems important to point at the undertaken issues and the need for designing such local programmes with the participation of various local agents.

Key words: Romani, social integration, education, local project programme